

BULLETIN

van de Historische kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historische beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerleener land

Een Romeins wegtracé TE HEERLEN

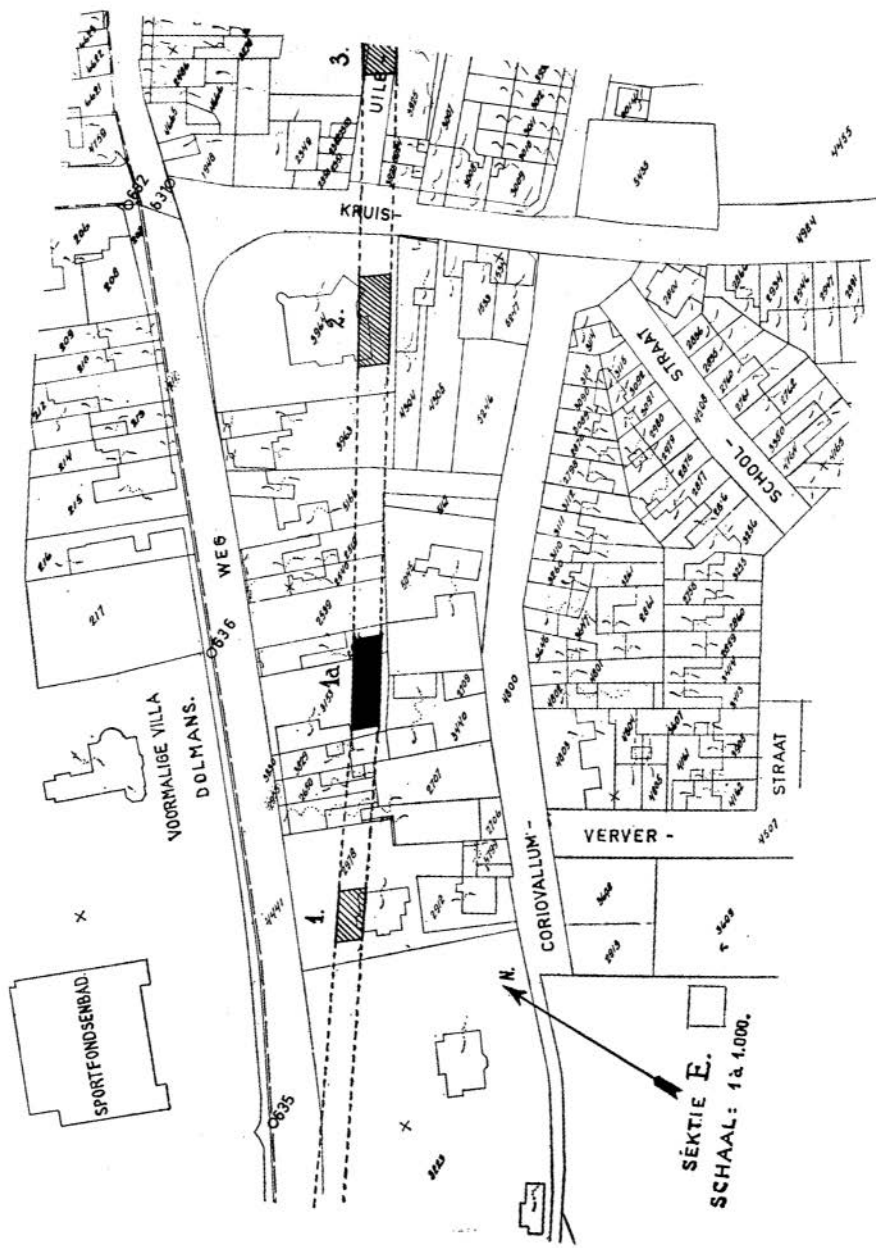
WEDEROM is het mogen gelukken, dank zij de speurzin van de heer J. Leufkens, om nieuwe gegevens toe te voegen aan het wegbehoop der romeinse baan Keulen—Boulogne, die op een perceel, gelegen aan de zuidzijde van de Valkenburgerweg alhier bij grondwerken duidelijk te voorschijn kwam. In dit Bulletin van het jaar 1955, afl. 2, besprak ik onder dezelfde titel, samenvattend alle gegevens, die tot dan toe over dit wegtracé bekend waren, toegelicht met situatietekeningen. De vondstmelding kwam op een tijdstip, dat de bulldozer reeds ver gevorderd was met zijn bodem-aantasting, zodat ons nog juist de tijd restte om de baan, die in de oost- en west-profielen duidelijk zichtbaar was, in tekening vast te leggen.

Het betrokken perceel is gelegen aan de zuidzijde van de Valkenburgerweg, ongeveer tegenover de thans afgebroken villa van notaris Dolmans, in bijgaande situatietekening aangegeven op sectie E nr 3153. Het wordt ingesloten door 2 punten, in de situatietekening aangegeven met de nrs 1 en 2, waar eertijds de romeinse baan reeds was aangetroffen.

Thans kunnen we dit tracé aanvullen met een weggedeelte over een lengte van 20.80 m., gemerkt 1a. Het is opvallend, dat de richting van de weg nagenoeg samenvalt met de percelenscheidende grenslijn, hetgeen op de situatietekening duidelijk te zien is.

Het hierna volgende *technisch rapport* van de heer N. Eussen, dat hij samenstelde met behulp van de heer G. C. Dooyeweerd, geeft ons een inzicht in de opbouw, richting en stijging van de weg. Een profieltekening van het westelijk vlak licht zijn uiteenzetting toe.

Helaas bevatten de drie profielen bijna geen losse vondsten; overigens ontbrak de tijd om hiervoor een verantwoord onderzoek in te stellen. Toch mochten we erin slagen in het zuidprofiel twee voor de datering

SEKTIE E.
SCHAAL: 1:2.4.000.

van de weg belangrijke terra-sigillata-schalen te voorschijn te halen. Het blijkt, dat dit aardewerk tussen 40—50 n. Chr. kan gedateerd worden. Vermoedelijk hebben we dan hier te doen met een wegdek-aanleg of -vernieuwing onder Tiberius Claudius, de z.g. gallische Keizer, die zich voor de verbetering van het wegstelsel in de Provincie heeft ingespannen. ¹⁾ Een en ander kan wellicht ook verband houden met de troepenverplaatsing vanuit Keulen naar de oorlogsvloothaven Boulogne met het oog op de verdere verovering van Engeland. Dat geschiedde in het jaar 43 n. Chr.

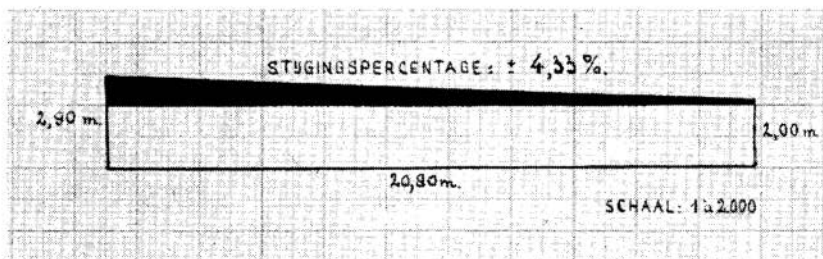
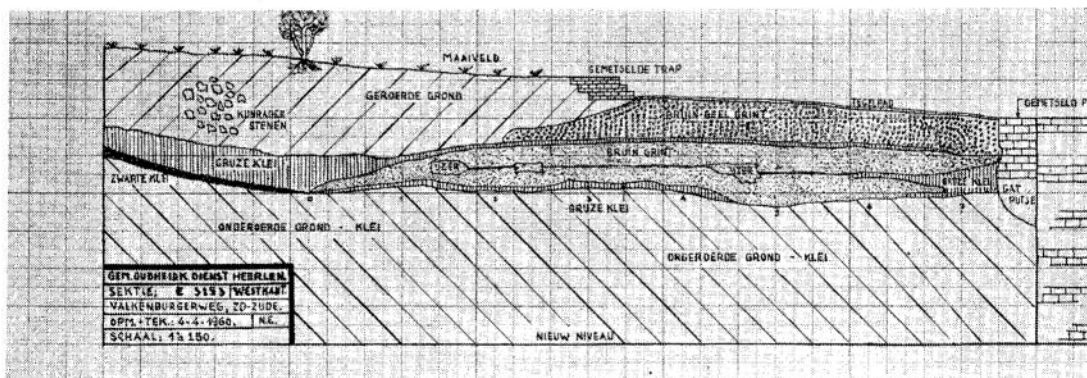
Gaarne wordt hier dank gebracht aan de heer mr P. Palmen voor de toestemming tot het betreden van het betrokken terrein.

L. van HOMMERICH

1) J. Hatt : Histoire de la Gaule romaine (120 av. J.C. — 451 apr. J.C.) Paris 1959, blz. 128-136.

Beschrijving ROMEINS WEGPROFIEL

De weg vertoont in haar constructie de eigenschappen van een tongwelf (lichtgebogen). Als ondergrond dient een vrij dikke laag klei, waarover gedeeltelijk een laagje grijze klei zichtbaar is. Hierop bevindt zich een laag bruin grint, het typische kenmerk van een romeinse weg in deze streken. Voor zover we hebben kunnen nagaan, is de breedte van de weg 7.44 m. Ongetwijfeld heeft deze zich aan de noordzijde voortgezet, doch is hier verdwenen tengevolge van een recente vergraving. De grootste

dikte van deze laag werd bereikt tussen de punten 4.60 en 5.00 m. en bedraagt 64 cm. Hoever precies de noordelijke begrenzing is geweest, is moeilijk te bepalen. Wanneer we aannemen, dat op die punten, waar de laag het dikste is, het middelpunt heeft gelegen, dan komen we tot een totale breedte van ± 9.60 m.

In het midden van deze laag grint, bevinden zich enkele harde, veel donkerder plekken en dunne laagjes. Hun ontstaan is te verklaren uit het feit, dat door de druk van bovenaf, gecombineerd met het door de lagen heendringende water, deze ijzerhoudende grintlaag wordt aangetast, waardoor zich z.g. „roestplekken” hebben gevormd.

Over het hele wegdek heen bevindt zich vervolgens een gemiddeld 4 cm. dikke laag grijze klei, waarop weer een andere laag grint — grootste dikte 46 cm. —, doch nu lichter getint, is aangebracht. Deze laatste laag raakt tussen de punten 3.60 en 7.40 m. de oppervlakte. Hier is later een tegelpad overheen gelegd.

Vervolgens zien we in de geroerde grond aan de linkerzijde (zuidzijde) van het westelijk profiel op 80 cm. afstand van het eindpunt van de weg diverse brokken Kunrader steen, zich uitstrekkend over een afstand van eveneens 80 cm. Aangezien deze stenen zich in geroerde grond bevinden en er geen enkel verband in is te ontdekken, kan moeilijk worden aangenomen, dat we hier te doen hebben met de funderingen van een gebouw, dat langs de weg heeft gestaan. Overigens liggen de onderste stenen zeker 70 cm. boven het niveau van de weg.

De juiste breedte kon niet worden vastgesteld, omdat de weg op het eindpunt (westelijk profiel, noordzijde) vergraven is geworden voor het bouwen van een muur en een putje. Het tegenovergestelde profiel (oostelijk profiel, noordzijde) toonde ons daarentegen wel het beginpunt van de weg, doch hier kon de zuidrand evenwel niet worden bereikt, daar het terrein niet zover afgegraven zou worden.

Een ander punt, dat wél volledig kon worden opgelost, was het berekenen van het *stijgingspercentage* van de weg, voor zover het dit terrein betrof. De lengte van het uitgegraven terreingedeelte beloopt het getal van 20.80 m. In het westelijk profiel tekent zich de weg af op precies 2.00 m. boven het nieuw aangebrachte niveau. Aan de tegenovergestelde zijde ligt dit punt op 2.90 m. We zien derhalve over een afstand van 20.80 m. een stijging van 90 cm. hetgeen neerkomt op een stijging van 2.31 cm. per meter. Dit in procenten uitgedrukt, geeft een uitkomst van $\pm 4.33\%$ (zie tekening).

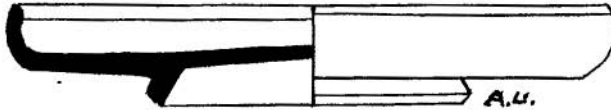
Het oostelijk profiel leverde nog een ander gegeven op. Aan de noordzijde van de weg werden de funderingen van een gebouw, evenwijdig aan de weg lopende, over een afstand van ± 5 meter aangetroffen. De muurresten bevonden zich op 10 cm. afstand van de weg, die hier op deze plek 60 cm. onder het maaiveld was gelegen. De muur zelf, die de oppervlakte bereikte, was opgebouwd uit Kunrader steen en had een hoogte van 85 cm., terwijl de dikte ervan 60 cm. bedroeg.

N. EUSSSEN

Beschrijving TERRA SIGILLATA-vondsten

Vorm: Ritterling 2.

Dit typisch schotelkje komt in verschillende vormen voor, die zich vooral onderscheiden door de ongewone wand. Deze is namelijk in tegenstelling met andere terra sigillata zeer laag en bolvormig.

SCHAAL: 1:2.

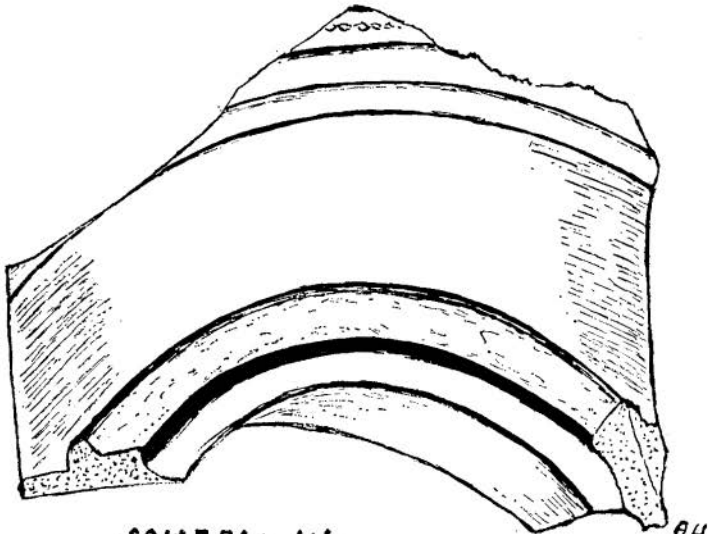
Het product dateert uit de tijd van keizer Claudius en werd o.a. ook gevonden in het romeins kamp te Hofheim/Taunus. De eerste bezetting van dit kamp loopt van 40—51 n. Chr., dus tijdens de regering van Claudius. De aanwezigheid van eenzelfde schotelkje gevonden aan de Valkenburgerweg, perceel sectie C. nr 3153 is dus wel merkwaardig voor de vroeg-romeinse geschiedenis van Coriovallum.

Het gevonden fragment (half schotelkje) is roodbruin van kleur en hard gebakken. Het behoort tot die prachtige terra sigillata die, afkomstig uit Z.-Gallië (Frankrijk), in de 1e eeuw na Chr. naar alle windstreken werd verzonden.

Bijgaand de vorm op halve grootte. De naam en vorm Ritterling 2 is ontleend aan de bewerker van de terra sigillata uit het kamp Hofheim.

Op het schotelkje werd helaas geen stempel gevonden. Een vervaagd schrift aan de buitenkant gaf evenmin verdere aanduiding.

Vorm: Dragendorff 29 (?).

SCHAAL: 1:1.

Een voetfragment hierbij weergegeven in natuurlijke grootte en eveneens aan de Valkenburgerweg gevonden op hetzelfde perceel toont bovenaan een parelsnoer als versiering van een vermoedelijk versierde kom Dragendorff 29 en mag mede door de uitstekende techniek als een product uit de eerste eeuw, afkomstig uit Z.-Gallië beschouwd worden. Het is een stuk harde, glanzende terra sigillata van dezelfde kleur als vermeld schoteltje. Jammer, dat het fragment te klein is voor verdere determinering, ook door afwezigheid van een stempel.

A. ULRICH

TAALINVLOEDEN

IN HET ANTIEKE LAND VAN HEERLEN

DE oudste vermelding van taaltoestanden in onze streken vinden wij in de *Commentarii de Bello Gallico* van Julius Caesar. Wanneer hij Gallië in drie delen verdeelt, plaatst hij ten N. van de Galli, d.w.z. ten N. van de Marne en de Seine, de *Belgae*, wier gebied zich uitstrekt tot de benedenloop van de Rijn. De *Belgae* verschilden van degenen, die in hun eigen taal Kelten, maar door de Romeinen *Galli* genoemd werden in taal, gewoonten en wetten. De meeste Belgen waren van Germaanse oorsprong, zegt Caesar. Van de Eburonen vermeldt hij, dat zij Germanen genoemd werden.

Deze taalkundige aanwijzingen van Caesar zijn niet altijd voor juist gehouden. Sommige geleerden beweren, dat het verschil in taal tussen Belgen en Galliërs niet meer is dan het verschil tussen twee verwante dialecten. Om de juistheid van Caesars beweringen te controleren, kunnen wij nagaan, tot welke taal de inheemse namen behoren. Wanneer wij ons beperken tot Zuid-Limburg en directe omgeving, houden wij uit Caesars Commentaren slechts vier namen over: de naam van de volksstam der Eburonen, die van het castellum Aduatuca in het midden van hun gebied, en die van twee van hun koningen Ambiorix en Catuvolcus.

In *Eburones* ziet men algemeen het keltische *eburo-* „taxusboom”, dat wij ook aantreffen in *Ebuovices* (volksstam rond Evreux), *Eburodunum* (Yverdon) en *Eboracum* (York).

Voor *Aduatuca* (variant *Atuatuca*) heeft men nog geen bevredigende verklaring gevonden. Carnoy ontleedt de naam in *at-watu-uca* „stad aan de doorwaadbare plaats”, ofwel *adua-ate-uca* „stad aan de rivier”. Beide verklaringen berusten op het keltisch.¹⁾

De namen *Ambiorix* en *Catuvolcus* zijn algemeen als keltisch herkend. *Ambe* „oever” komt o.a. voor in *Ambiani* (volksstam rond Amiens), terwijl *Catu* „gevecht” voorkomt in *Catumagos* (Caen) en *Catualium* (Heel).

Men is geneigd te redeneren: als deze namen keltisch zijn, spraken de

Eburonen dus keltisch. Deze redenering is te simplistisch. De Gentse archivaris M. Gysseling wijst er op, dat zelfs de aanvoerders der Germaanse Kimbren en Teutonen keltische namen droegen, en dat er dus, zeker onder de adel, een keltische persoonsnamenmode geweest moet zijn, waaraan de koningen der Eburonen ook meegedaan kunnen hebben. Hij acht het verder mogelijk, dat de naam der Eburonen in gekeltiseerde gedaante tot ons gekomen is. 2)

Dit voorbeeld van de Eburonen-namen illustreert duidelijk de moeilijkheden, waarmee men te maken krijgt, als men wil nagaan, welke talen in de Romeinse tijd in N.O.-Gallië gesproken werden. Tot deze talen behoorde in ieder geval het latijn (het zg. vulgair-latijn), doch dit vormde slechts een superstraat. Het was de taal van de veroveraars, die ongetwijfeld ingang gevonden heeft bij een deel van de oorspronkelijke bevolking. Maar wat sprak deze vóór de assimilatie? Keltisch of germaans? Is er misschien nog een andere taal, die men nog niet heeft kunnen thuis brengen? Is het keltisch misschien zelf een superstraat op een germaans substraat of andersom? In welke mate hebben de verschillende talen elkaar beïnvloed?

Al deze problemen zijn de laatste jaren grondig bestudeerd door Prof. Leo Weisgerber van de universiteit van Bonn, voor een ruimer gebied dan dat der Eburonen alleen, nl. voor N.O.-Gallië, ongeveer tussen Nijmegen en Metz. Deze geleerde komt wel niet tot een oplossing van alle problemen, maar dit was ook nauwelijks te verwachten. In ieder geval zijn de problemen door hem duidelijk gesteld. En omdat wat men later „het land van Herle” noemde, in deze studies een ruime plaats krijgt, lijkt een bespreking van zijn artikelen hier op zijn plaats.

Het is gewaagd om vergaande conclusies te verbinden aan een onderzoek van slechts enkele namen. Hoe meer namen men ter beschikking heeft, des te duidelijker zal het beeld van de taalgroeperingen worden en des te gerechtvaardigder zullen de gevolgtrekkingen zijn. Weisgerber betreft dan ook binnen zijn onderzoek alle namen van bergen, rivieren, volksstammen, plaatsen, personen en godheden, die voorkomen op inscripties, in reiskaarten, bij geschiedschrijvers en aardrijkskundigen uit de Romeinse tijd, voor zover ze betrekking hebben op het links-Rijnse gebied tussen Nijmegen en Metz. Zijn methode bestaat niet uit het naam voor naam etymologiseren, maar uit het onderbrengen van de namen in taallagen. De jongste en duidelijkst herkenbare is de laag van Romeinse namen. De keltische laag is moeilijker te herkennen, wegens onze gebrekkige kennis van deze taal. Wat over blijft noemt W. veiligheidshalve „undurchsichtig”. Hieronder valt evengoed oud-germaans, dus germaans van vóór de Volksverhuizing, als eventuele nog niet herkende talen.

De studies over de namen der Treveri (rond Trier) ³⁾ en der Mediomatrici (rond Metz) ⁴⁾ zijn voor ons hier slechts zijdelings van belang. Zij tonen een naar het N. toe geleidelijk afnemen van het aantal keltische namen ten gunste van het aantal ondoorzichtige.

De studie over de namen van het Bonner legioen behandelt uiteraard

slechts namen van militairen ⁵⁾). Ons interesseert hiervan één naam: *Haldavvoni*, een germaans klinkende naam, die met de civis Nervius *Haldavvo*, uit een Keulse inscriptie, ons zal helpen bij het ontraadselen van een Heerlense inscriptie, waarop wij straks terugkomen.

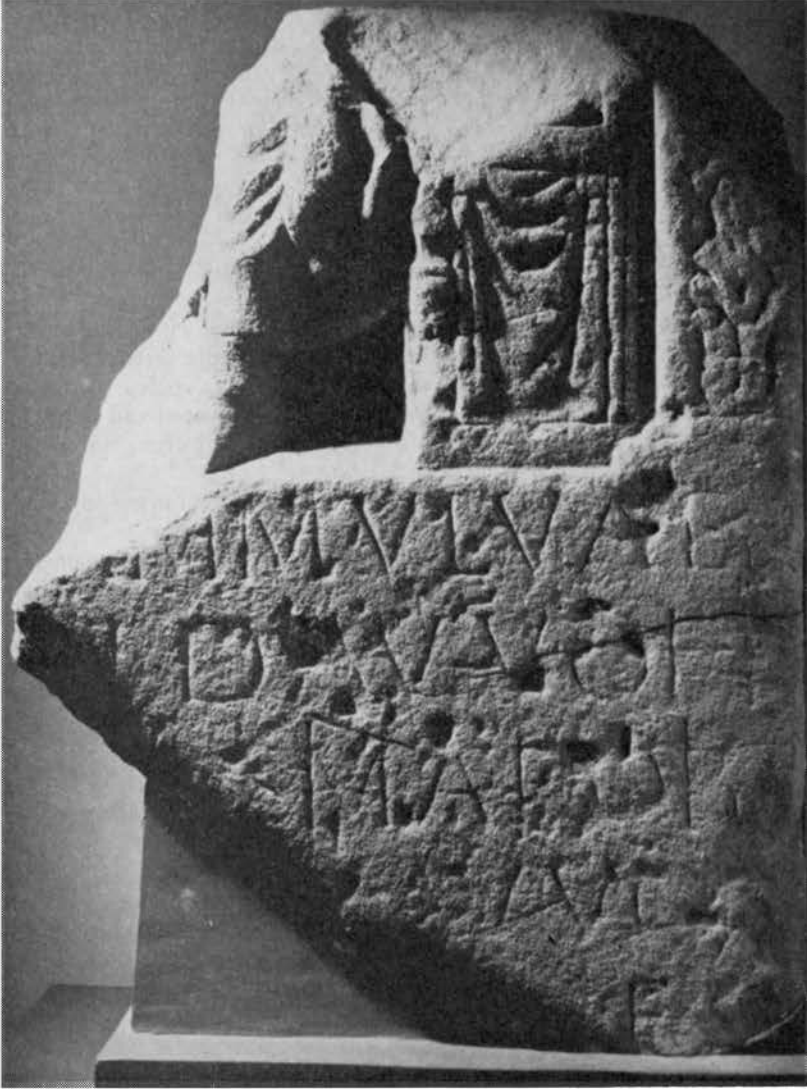
Direkt van belang voor ons is de studie over het gebied van Xanten, ⁶⁾ omdat ook Zuid-Limburg hieronder valt. Terwijl langs de Rijn veel plaatsnamen uit het germaans verklaard kunnen worden, overweegt langs de Maas het Keltisch. *Coriovallum* is een keltische naam, maar als de naam *Heerlen* de etymologische voortzetting van de keltische naam is, moeten in de vroeg-romeinse tijd de germaanse en de keltische naam gelijktijdig naast elkaar bestaan hebben. Dit wijst dus op keltisch-germaanse tweetaligheid.

Bizonder interessant zijn de namen, die voorkomen op elf bij Rimburch gevonden grafstenen uit de tweede eeuw na Chr. en reeds omstreeks 270 gebruikt voor stratenaanleg. Zij bevatten de namen van 20 personen. Daar verschillende personen twee namen dragen, komt men tot een totaal van 28 namen. Hiervan zijn er 15 romeins, 4 keltisch, 2 germaans, terwijl de overige 7 onduidelijk blijven. Het is mogelijk, dat deze laatste zeven, bij een uitgebreidere kennis van het keltisch en het vroeg-germaans, onder deze twee talen verdeeld kunnen worden, maar niet onmogelijk is, dat wij hier met een vierde taal te doen hebben. Daar deze Rimburchse namen behoren tot een vicus der Sunici, moet een eventuele vierde taal, die der Sunici, waarvan de naam tot nu toe ook duister blijft, zijn. In ieder geval geven de Rimburchse inscripties een mooi beeld van de taalvermenging in onze streken.

Ook de studie over de Germani cisrhenani, ⁷⁾ de streek der Tongeren, interesseert ons. Hierin komt een taalmerkwaardigheid ter sprake, die een eigenaardigheid van de taal van deze streek lijkt. Namen met dubbele medeklinkers (bv. -nn-, -tt-, -ss-, -cc-, -pp-) aan het slot van de voorlaatste lettergreep komen weliswaar in heel Gallië voor, maar nergens in zo grote getale als bij de Germani cisrhenani en bij de Aquitaniërs. Aangezien de Aquitaniërs geen keltische, geen indo-germaanse taal spraken, ligt het voor de hand voor dit noordelijk gebied ook te denken aan de invloed van een nog niet nader bepaalde taal. De constatering, dat deze eigenaardigheid niet voorkomt bij de namen van de grote Romeinse centra, samen met de vaststelling, dat het percentage keltische namen naar het N. toe steeds afneemt, voert W. tot de veronderstelling, dat het gebied der Tongeren een relic-gebied is, dat door de vanuit het Z. opdringende keltisering minder aangetast is.

Deze eigenaardigheid, die men geminatie noemt, komt zowel voor in keltische, als latijnse en ondoorzichtige namen en is waarschijnlijk te wijten aan een sterke beklemtoning van de voorlaatste lettergreep. Geminatie treffen wij ook aan in de reeds genoemde namen *Haldavvoni* en *Haldavvo*.

Hier krijgen wij de gelegenheid de aandacht te vestigen op een nauwelijks bekende inscriptie uit het Oudheidkundig Museum van Heerlen. Het betreft een zwaar beschadigde grafsteen, die gevonden is bij de thermenopgravingen 1940/1941. De bovenste helft stelt een zittende figuur voor, terwijl de onderste helft de tekst bevat:

Ammulvae (eerste en laatste letter onzeker)
 Idavvom (idem)
 maeob (laatste drie letters onzeker)
 avve- (alleen -vv- is zeker)
 f of e

· · · · · I I V M V L V A E
 I D A V V O M
 M A E O B
 ^ V V L
 F

Voor deze tekst is nog geen verklaring gevonden. Latijn noch keltisch bieden hier uitkomst. Maar de tweede regel vertoont een frappante gelijkenis met de namen Haldavvonijs en Haldavvo, die door Weisgerber als germaans herkend zijn. Bovendien past deze inscriptie, met zijn dubbele medeklinkers -mm- (1x) en -vv- (2x), zeer wel in het gebied der Germani cisrhenani. Daar de enige vermelding in de literatuur uit 1955 dateert, ⁸⁾ heeft Weisgerber deze inscriptie niet bij zijn materiaal kunnen betrekken.

Wanneer wij na dit alles de stand opmaken, krijgen wij in het antieke Heerlen en omgeving de volgende situatie op taalkundig terrein:

1. een latijnse taallaag, waarvan wij de getuigen o.a. vinden in de helft van de namen der Rimburgse inscripties, in de grafsteen van de soldaat Marcus Julius, en in de onlangs gevonden gedenksteen, die aan de restauratie der thermen herinnert. ⁹⁾
2. een keltische taallaag, waartoe enige namen der Rimburgse inscripties behoren evenals de naam Coriovallum.
3. een germaanse taallaag, waartoe wederom enkel Rimburgse namen en waarschijnlijk de hier gecopieerde Heerlense inscriptie.
4. een hypothetische Sunische taallaag.
5. invloeden van een oude taallaag in de gegemineerde medeklinkers van de genoemde Heerlense inscriptie.

Bij dit alles moeten wij bedenken, dat de Romeinse tijd zich over ruim vier eeuwen uitstreckte en dat in de loop van die eeuwen de taalverhoudingen aanzienlijk veranderd kunnen zijn.

Het latijnse aandeel zal waarschijnlijk langzamerhand toegenomen zijn en in de tweede eeuw na Chr. zijn hoogtepunt bereikt hebben, om daarna geleidelijk af te nemen.

Het keltisch zal tegen het einde van de Romeinse tijd grotendeels verdwenen zijn, daar wij nauwelijks keltische elementen in de taal van latere tijden aantreffen.

Het germaans daarentegen zal dank zij de herhaalde invallen vanuit het Oosten steeds belangrijker geworden zijn.

Deze drie talen hebben eventuele andere langzamerhand geabsorbeerd. Zeer veel blijft op dit terrein nog vaag, maar één ding is duidelijk, de Romeinse tijd is in deze streken een periode van veelaligheid geweest, en pas wanneer de laatste latijn- (dit is intussen romaans-) sprekenden zich aan de germaans- (dit is hier frankisch-) sprekenden hebben aangepast, treedt een periode van eentaligheid in, wat uiteindelijk een normale toestand is.

- 1) A. Carnoy : De namen der stammen in het Belgium. Mededel. Ver. v. Naamk. 1954 no. 3—4.
 - 2) M. Gysseling : Inleiding tot de studie in het oude Belgisch. Mededel. Ver. v. Naamk. 1952 no. 3—4.
id. Germaans contra Keltisch in Oud-België. Wetenschappelijke Tijdingen, 1957, no. 3.
 - 3) L. Weisgerber : Die Namen der Treverer. Rhein. Museum f. Philol. 84, 1935.
 - 4) id. Die sprachliche Schichtung der Mediomatrikernamen. Rhein. Vierteljahrsblätter 18, 1953.
 - 5) id. Das Namengut der Bonner Legion. Rh. Vjbl. 20, 1955.
 - 6) id. Das römerzeitliche Namengut des Xantener Siedlungsraumes. Bonner Jahrbücher 154, 1954.
 - 7) id. Zum Namengut der Germani cisrhrenani. Ann. Hist. Ver. f.d. Niederrhein, 1954.
- Voor een samenvatting van deze artikelen :
- L. Weisgerber : Erläuterungen zur Karte der römerzeitlich bezeugten rheinischen Namen. Rh. Vjbl. 23, 1958.
- 8) E. Espérandieu : Recueil général des bas-reliefs, statues et bustes de la Gaule romaine, tome XIV, 1955, p. 69.
 - 9) J. E. Bogaers : Marcus Sattonium Iucudus; in : Bulletin „Het Land van Herle”, 1957, afl. 3, blz. 49.

Langs

de Caumerbeek

te HEERLERHEIDE

HET honderden meters brede oerstroombdal, waar nu de Caumer- of Molenbeek met de zijtakken Musschenbroekerbeek, Schroetenbeek en Loopgraaf doorstroomt, moet steeds een aantrekkelijk woongebied zijn geweest. Het heldere water voor mens en vee, de goede beemdgrond voor weiland, de hogere terrasrand met löss voor akkerland en het aansluitende open heidegebied en bos bood voldoende bestaansmogelijkheid in alle perioden van onze geschiedenis.

Reeds voor de kieskeurige Romeinen als bezetters de beste streken in gebruik namen, was hier bewoning. Bij de Heerenweg, de Heksenberg en Palemig lagen grote germaanse begraafplaatsen. Bij de normalisatie van de Caumerbeek, bij de nieuwe steenstort der O.N. Mijn III, vond men in de Ganzeweide op 1 meter diepte in de witte klei tal van voorwerpen, die wezen op lokale pottenbakkersbedrijven, honderden jaren voor onze jaartelling. In de Vrank vond men een gepolijste stenen bijl, terwijl bij de Heksenberg en Heihoven praehistorische stenen gebruiksvoorwerpen werden opgegraven.

De romeinse kolonist sloot hierbij aan en bouwde bv. bij de oorsprong van de Caumerbeek een villa. Ook te Meezenbroek verzezen grote romeinse

gebouwen en was waarschijnlijk een brug over de Caumerbeek. Blijkens kleinere vondsten moeten ook eenmaal Romeinen gewoond hebben bij Rennemig (hier werd o.a. een romeinse poederdoos gevonden, door Mr. Maex geschonken aan het Gemeentelijk Oudheidkundig Museum te Heerlen), bij Beersdal (Museum Heerlen: Minervabeeldje gevonden te Beersdal) en Wijngaardshof.

De historicus Christiaan Quix, geb. op Wijngaardshof, suggereert ook sterk het verloop van een romeinse weg over Ten Esschen via Koningsbeemd en Ravelsberg, Rennemig, Pappersjans naar de Heksenberg. (Wochenblatt für Aachen und Umgebung, 1837, Seite 469, no. 117). Deze oude handelsweg werd in 1388 de scheiding tussen de gemeente Heerlen en Hoensbroek: komende van Ten Esschen werd de Caumerbeek doorwaad en moest men met paard of ezel en voertuig de steilrand omhoog. Deze terrasrand heet nu nog bij oude geboren en getogen Heitschers der Ravetsberg, terwijl Quix sprak van Ravelsberg. De paarden en muilezels moesten hier uitrusten en dientengevolge was dit de plaats, waar een hoefsmid zijn werk vond. Toen het station Hoensbroek klaar was, eiste en verkreeg Heerlerheide van de gemeenteraad van Heerlen een betere verbinding met dit station en dank zij persoonlijke belangen niet rechtstreeks naar de Ganzeweide, maar via Koningsbeemd. Nu werd over de Caumerbeek een brugje gebouwd en bij de aanleg daarvan vond men zeer veel kleine, oude hoefijzers. (Hetzelfde was het geval in 1959 bij de Kathagermolen). Hoogstwaarschijnlijk houdt de streeknaam Schmitserveld hiermede verband. In de late middeleeuwen en tot 1900 was de weg Maastricht—Geilenkirchen via Rennemig een voorname handelsweg.

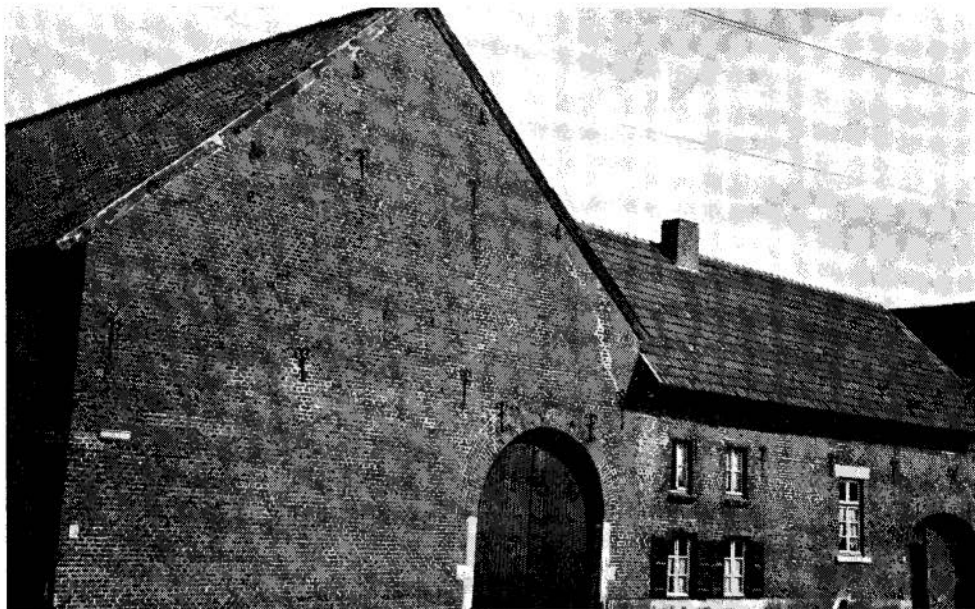
De bekende frankische grafvondst van een rijk soldaat te Heerlen, was waarschijnlijk te Rennemig (Vgl. Publications. . . . 1867, pag. 471—480). Of de naam Vrank ook iets te maken heeft met Franken, is een gewaagde gissing, maar in ieder geval is deze streek bij de Caumerbeek ook bekend als Koninxbanent, een heel oude bewoningskern. Wel is de streek-aanduiding momenteel ingekrompen tot een tiental vakbouwhuisjes tegenover de Wijngaardshof. In oude archieven verstaat men onder Koningsbeemd het Caumerbeekdal van Hoensbroek tot Meezenbroek.

Zo staat o.a. in de „Copien Boeken” van de Ceur Ceulsche Mankamer inzake Leenverheffingen, Leenmannen, Overdrachten (L.v.O. 958), de leenverheffing van de hoeve Berlesberch = *Beersdal* in 1403 en in 1467 een verheffing van de „Steijnartshoef op den Berch in Coninxbeent over die bach”. Het Caumerbeekdal bevatte omstreeks 1300 reeds tal van grote boerderijen.

In het archief van de stad Keulen bevindt zich een copieboek van het aartsbisdom Keulen, destijds van de aartsbisschop van Westerburg (1274/1297), waarin op blz. 31 geschreven staat: „dit zijn de leenmannen van de aartsbisschop van Keulen, in de omtrek van Heerlen wonend”, waarna o.a. worden genoemd: Conr. de Vurendale, Anselmus de Musgenbruch, Godefridus de Esgen, Henr. de Lotbruch, Everardus de Coninxbanent, Ecbertus de Lapidia domo = a gene Steen. (Vgl. de Maasgouw 1893).

In het boek: Geschiedenis van het Leenhof en de Leenen van Valkenburg, door Jos. Habets (1884), kan men tal van bijzonderheden lezen

over de in dit dal gelegen lenen, o.a. de hoeve De Vrank, naast de Beersdalhof in de Coninxbeemd onder Heerlen gelegen en groot in akkerland, weiden en beemden 81 bunder, was een Wickraderleen, dat o.a. omstreeks 1386 werd verheven door H. Reijnaert van den Bongart; in 1537 door Jan Leonard Voragien voor zijn zoon Jan Voragien.

Hoeve Beersdal.

De hoeve Bersen of Beersdal (Publications . . . 1929, blz. 136), gelegen in de Koningsbeemd, was een leen van Schinnen en werd bv. in 1381 verheven door Mathys van Bernsberg en in 1769 door Elisabeth van Neuman te Aken. In de twintigste eeuw strekte het landbouwrayon van pachter Dormans van Beersdal zich nog uit tot aan de Schelsberg en Musschenbroek; in de eerste wereldoorlog werden hier de woongroepen Beersdal en Musschenbroek gebouwd. Jos. Habets en met hem o.a. Ad. Welters in zijn geschrift: „Kluizenaars van Limburg”, localiseren in de omgeving van Beersdal de kluis Koningsbeemd. Hoogstwaarschijnlijk moeten wij evenwel het tegenwoordig beperkte begrip van de aanduiding Koningsbeemd loslaten en het net naar de andere zijde van het middeleeuwse complex Coninxbanent, n.l. naar de Kloesbaak = Kluisbeek of te wel Musschenbroek, verplaatsen.

De thans 69-jarige Jos. Henskens, wonende te Musschenbroek no. 25, kan zich uit zijn jeugdijaren nog herinneren, dat tegenover hun boerderij de oude heer Vrusch mergelblokken en bakstenen opruimde van de ingestorte kluis, waar de laatste kluisenaar (van de Koningsbeemd), Kristiaan Pijls, heeft gewoond. Deze ietwat zonderlinge man leefde niet van aalmoezen, gaf geen onderwijs aan de jeugd e.d., maar leefde van de op-

brengst van een boerderijtje, dat hij bezat. De heer Math. Merckelbagh aldaar vertelde mij nog, dat er nog lange tijd tegenover zijn boerderij de bron was, waar Kristiaan Pijls het water putte. Leopold Vrusch, wonende Musschenbroek 46, achter wiens tegenwoordige boerderij eenmaal de heremitage stond, verwees mij aangaande bijzonderheden over kluzenaar Kristiaan Pijls naar een achterlicht van hem, Mevr. Vrusch-Pijls, Sittarderweg 109 te Heerlen.

Uit het bevolkingsregister van de gemeente Heerlen blijkt, ingevolge schrijven van 23 nov. 1959, dat volgens akte no. 97 van de registers van de Burgerlijke Stand te Heerlen, op 12 april 1835 te Heerlen werd geboren: Pijls, Jan Kristiaan, zoon van Mathijs Jozef Pijls, landbouwer, wonende te Musschemig en Maria Magdalena Theuneissen. Kristiaan was het vierde kind uit dit huwelijk, waaruit in totaal 6 kinderen werden geboren, t.w. 4 jongens en 2 meisjes.

23 Okt. 1875 vertrok Jan Kristiaan Pijls, enkele jaren na het overlijden van zijn ouders, naar Steinstrass bij Gulick en keerde vandaar 27 april 1877 weer naar Heerlen terug. Hij moet toen het kluzenaarsleven begonnen zijn. Bezoek van trouwlustige dames moet hij niet zeer gewaardeerd hebben en mogelijk ligt hier wazig in verborgen de reden van zijn vertrek naar Maastricht op 20 okt. 1893. Hij overleed te 's Hertogenbosch op 8 maart 1897.

Nu wij dit weten, kunnen wij gerust aannemen, dat de plaatselijke benaming „A gen Kloesbaak” voorbij de Caumerbeek, inderdaad herinnert aan het leven van een kluzenaar ter plaatse.

De Caumerbeek heet — m.i. zeer terecht — ook Molenbeek. Niet alleen de Caumer- en Oliemolen, waar raapzaad tot olie werd geslagen, doch ook de Kopkens- en Schandelermolens maakten gebruik van haar waterkracht. Ongetwijfeld zijn er in vroeger jaren nog meer molens op aangesloten geweest. Zo lezen we, anno 1419, o.a. in de „Copien Boeken van de Ceur Ceulsche Mankamere” inzake Leenverheffingen, Leenmannen en Overdrachten: „dat Merten van Leick man is van den hoven tot Moesschenbroek mit einer molenstat (L.v.O. 959, Rijksarchief Limburg). Ook de Heren van ter Weijer hadden een watermolen, waar de Loopgraaf in de Caumerbeek uitmondt.

Het Stokleen Musschenbroek, einde 19e eeuw nog bekend als „Het Höfke”, werd in 1888 door brand verwoest. De familie Quaedvlieg verkocht de ruïne aan Jan Jacob Meens, die gehuwd was met Cath. Elis. Jansen. Zij bouwden in 1889 uit de brokstukken de tegenwoordige kleinere hoeve weer op, dwars over de oude heen. Voor deze gelegenheid werd een inscriptiesteen met de initialen J.J.M. — C.E.J. — 1889 vervaardigd, die zich momenteel in de topgevel van pand Musschenbroek 25 bevindt.

Gedurende de eerste wereldoorlog was hier aan de Caumerbeek bij de Sittarderweg (dank zij de grote afname naar Duitsland) nog een bloeiende leerlooierij van „Der Löer” = de looier, Peter Vijgen in exploitatie, terwijl ook de heer Fleischeuer een dergelijk bedrijf had uitgeoefend aan de Klompstraat. Het zachte beekwater was zeer geschikt voor het vullen van de in de grond gemetselde kuipen, waar de huiden hun minder welriekende bewerking ondergingen.

Thans is de Molenbeek vervuild door het riool- en mijnwater en de Musschenbroekerbeek uitgedroogd i.v.m. het pompstation Heksenberg. Vervolgen wij de loop van de Molenbeek, dan komen wij aan de hoeve Beersdal, die thans practisch geen akker- en weiland meer heeft en eigendom is van de Oranje Nassau Mijnen. Tot de franse revolutie was dit de tiendschuur voor de omgeving. Enkele honderden meters verder volgt het boerderij- en wooncomplex De Vrank.

Net als Beersdal en Musschemig is ook Husken en De Vrank tegenwoordig slechts bekend als woongroep voor werkers in het mijnbedrijf.

Eens was de hoeve Berselhofken of Husken 16 bunder groot. Ze werd o.a. in 1381 verheven door Mathijs van Bernsberg. In het archief der gemeente Heerlen, onder No. 144, Sections N en M, bevolkingsboeken 1795 en 1796, franse inlijving, kan men lezen, dat toen Denis Pascal Hessele als landbouwer woonde „Op gen Huske”. Het gehucht telde in totaal 30 personen, Beersdal 11, de Vrank 40, Koningsbeemd bracht het eveneens tot 40 en de buurtschap „op gen Murge” tot 13 personen. Dit gehucht is thans het huis gelegen tegenover de Wijngaardshof, momenteel bewoond door de familie Kleijkers; er staat een zeer oud, groot kruis tegen de gevel. In de Preut (nu begraven onder steenstort O.N. III) woonden 8 mensen; Op gen Schmits, naast de Kopkensmolen, 17 mensen; Op de Kopkensmolen 8 en op Rennemig 4 personen, n.l. Stephan Meens met echtgenote en kind en Maria Cath. Quix.

De voormalige Hoeve Rennemig.

Het stokleen, de dubbelhoeve *Rennemig*, werd in 1912 door de O.N. Mijnen aangekocht i.v.m. de aanleg van het afvoerspoor, de bouw van de brug er over heen en het woningcomplex. Waar nu pand Rennemigstraat 35 ligt, lag eertijds de hoeve Rennemig, eigendom van de fam. Meens. De ligging van de hoeve Scherenberg, groot 25 bunder, in de Koningsbeemd, is moeilijk te achterhalen; mogelijk kan deze dezelfde zijn als hoeve Huisberg, gezien de aanduiding: tegenover de Vrank aan de overkant van de beek. Boeren noemen nu nog de weilanden aldaar „Op pene Berg”.

Achterzijde Hoeve de Vrank.

De voormalige grote hoeve *Vrank* was soms verdeeld in 3 boerderijen. Thans is er naast de boerderij een woonkazerne. Van de 81 bunder akker- en weiland is niet veel meer over; ook de twee aangrenzende grote vijvers zijn dichtgegroeid. Eigenaardig is de serie gewelfde kelders onder het gedeelte waarvan we hierbij een foto afdrukken. Aan deze achterkant ziet men nog de ankers 1706 en de letters L.D.H.; in de westgevel het ankerjaartal 1765.

Mogelijk is er te Heerlen een of andere familie, die nog nadere bijzonderheden uit de historie van de Vrank weet mede te delen.

De naam Kopkensmolen is moeilijk te verklaren. In oude papieren leest men Knupkensmolen en Koppelsmolen. Ongeveer een eeuw geleden is vanaf de Molenbeek bij Beersdal een hoger gelegen zijtak gegraven om voldoende water in het reservebekken te kunnen opvangen voor droge tijden, om zodoende toch genoeg valkracht van het water voor het molensrad der molen te hebben. Bij langdurige regen liepen dan langs die nieuwe aftakking de weilanden van de Vrank en Hoefnagel onder water. Dit

overtollige water moest dan afvloeien via een duiker onder de nieuwe beek door naar de oude beek. Thans wordt de molen electricch gedreven en betaalt men het maalloon in geld, terwijl vroeger vaak een kop meel uit het gemaalde graan als vergoeding werd genomen. (Een kop is 5 liter).

Wie de loop der Caumerbeek tot op Hoensbroeks gebied, de zgn. Koumen, wil volgen, kan via een sintelpad en een te smalle brug onder het steenstort door, zijn wandeling voortzetten tot in de Ganzeweide, waar de steeds groeiende steenkegel onze mijnering over het verleden afbreekt.

A. BEAUJEAN

De Joodse Gemeenschap te Heerlen IN DE FRANSE TIJD

(Vervolg)

= Bloem Marckx, geboren 1 oktober 1746, oud 62 jaar, zonder beroep, deed het weer anders; zij vertaalde haar voornaam in het Frans en liet van haar achternaam de twee laatste letters weg. Haar nieuwe naam werd dus Fleur Marc. Zij legde haar verklaring af op 10 november 1808 en tekende in Hebreeuwse letters. (Fleur [Flora] Marc was de tweede echtgenote van Michel Canter en de dochter van Marc Duijteman en Judith. Als nieuwe achternaam nam zij dus de voornaam van haar vader. Zij overleed in haar huis aan het Kerkhof op 14 maart 1811. Aangifte van overlijden werd gedaan door haar man, Michel Canter, slager van beroep en haar schoonzoon Marc Golstein, koopman. Zij deelden mede dat de overledene 62 jaar oud was; zij zou dus in 1748 of 1749 geboren zijn.)

= Isak Michel Cohen, geboren 4 januari 1772, oud 36 jaar, slager, noemde zich Isaek Michel Canter en tekende op 26 oktober 1808 aldus zijn verklaring. (Hij was de oudste zoon van Michel Canter en wijlen Rosa Philips en huwde met Amalia Vossen. Hij overleed alhier op 12 juni 1851, 79 jaar oud, ten huize van Eleazar Izaak Canter, winkelier, wonende aan het Kerkhof.

= Jeanne (Johanna) Cohen, geboren 8 februari 1774, oud 34 jaar, zonder beroep, nam op 31 oktober 1808 de naam aan van Jeanne Canter. Zij verklaarde niet te kunnen schrijven. (Johanna Canter was de 2de echtgenote van Marc Golstein, zij overleed in haar huis aan het Kerkhof, 28 juli 1813 en was een dochter van Michel Canter en Rosa Philips. Aangevers waren Marcus Golstein, koopman, 61 jaar, haar man en Samuel Tenbrink — ook geschreven Ten Brink —, horlogemaker, haar zwager, eveneens wonende aan het Kerkhof alhier. Als haar leeftijd werd opgegeven 44 jaar; ze zou dan in 1768 of 1769 geboren zijn.)

= Jacques Cohen, geboren 16 februari 1783. (Bij zijn huwelijk werd

later evenwel als geboortedatum opgegeven 6 december 1779, hetgeen ongetwijfeld juist is, aangezien zijn moeder omstreeks 1780 moet zijn overleden. Wij nemen daarom aan dat hij zijn verklaring inzake naamsverandering aflegde op ongeveer 29-jarige leeftijd.) Hij nam als nieuwe naam Jacques Canter en tekende in Hebreeuwse letters op 27 oktober 1808. (Jacques was eveneens een zoon van Michel Canter en Rosa Philips; op 19 juni 1815 's middags om 3 uur, trad hij in het huwelijk met Judith Coopman. Beiden legden een akte van bekendheid over, die vereist was wijl de Burgerlijke Stand niet over officiële geboorte-data van hen beschikte. Judith was een dochter van wijlen Heuman Coopman, alhier overleden 19 Frimaire van het jaar XI [10 november 1802] en van Lisette Benedic. Volgens opgave was Judith geboren 3 maart 1790 en dus 25 jaar. Jacques Canter overleed te Heerlen op 22 augustus 1847 in de ouderdom van 67 jaar.)

= Debora Cohen, geboren te Straeten, kanton Heinsberg, op 25 januari 1802, oud 6 jaar, kleindochter van Michel Canter voornoemd (haar voorgd); zij werd voortaan genoemd Flore (Flora) Canter. Haar grootvader tekende de verklaring op 26 oktober 1808.

= Sara Cohen, geboren 15 juli 1783, oud 25 jaar, zonder beroep noemde zich Rosa Canter en tekende op 26 oktober 1808 met Rose Canter. (Zij was een dochter van Michel Canter en diens tweede echtgenote Fleur Marc. Rosa Canter huwde 24 januari 1809 met Samuel Ten Brink, horlogemaker, geboren in 1784. Gelijk eerder opgemerkt werd diens naam ook geschreven Tenbrinck.)

= Seligman Cohen, geboren 6 mei 1740, oud 68 jaar, slager, verklaarde voortaan te willen heten Alexander Canter. Hij tekende in Hebreeuwse letters op 27 oktober 1808. (Deze Seligman alias Alexander was een tweelingbroer van Michel Canter voornoemd en gehuwd met Johanna van [der] Loo. Hij overleed 8 september 1819 in zijn huis op de Veemarkt, in de ouderdom van 78 jaar. Aangevers van dit overlijden waren zijn zoon Joseph Canter, van beroep „Beestekoopman”, 28 jaar en zijn neef Jacob Michaël — eigenlijk geheten Isaak Michel — Canter, „Beenhakker”, eveneens wonende op de Veemarkt, het tegenwoordige Wilhelminaplein. Seligman Cohen komt in de registers van de Burgerlijke Stand ook voor als Seligman Cahn.)

= Rachaël Levi, geboren 5 juli 1758, 50 jaar, zonder beroep, koos op 27 oktober 1808 als nieuwe naam Jeannette Van der Loo. (Zij was de echtgenote van Alexander Canter voornoemd.) Jeannette verklaarde niet te kunnen schrijven. Zij overleed 28 juni 1831 in haar woning aan de Schram, volgens de aangifte 78 jaar oud.

= Jacques Michel Cohen, geboren 27 november 1772, oud 36 jaar, slager, gaf als nieuwe naam op Jacques Michel Canter. Hij tekende (vermoedelijk) op 27 oktober 1808 met Jacques Michel Canter. Deze Jacob was een zoon van Alexander Canter en Johanna van Loo, bleef ongehuwd en overleed in zijn woning aan de Schram (de tegenwoordige Willemstraat) op 26 januari 1839. Volgens de aangifte was hij toen 55 jaar oud.

= Bill Cohen, geboren 14 februari 1779, oud 29 jaar, zonder beroep, verklaarde op 4 december 1808 voortaan te willen heten Marie Joseph (Maria Josepha) Canter. Zij verklaarde niet te kunnen schrijven. (Maria

Jozefa Canter overleed op 26 januari 1851, volgens aangifte 70 jaar oud, ten huize van haar broer Jan Willem Gier, ook geschreven Geijer en Gejer, wonende aan het Kerkhof. Deze laatste, vóór 1808 Aron Cohen geheten, verbleef ten tijde van de verplichte naamsverandering niet te Heerlen. Maria Jozefa Canter was ongehuwd en een dochter van Alexander Canter en Johanna Van der Loo.)

= Lijzerus (Lazarus) Cahn, geboren 8 januari 1781, oud 27 jaar, noemde zich Leonard Canter op 26 november 1808. Hij was eveneens de schrijfkunst niet machtig. (Deze Leonard Canter, zoon van Alexander Canter en Johanna van Loo, overleed ongehuwd in het huis van Lazarus Foijer, handelaar, wonende aan de Schram, op 9 februari 1847, in de ouderdom van 65 jaar.)

= Huyman Zeligman, geboren te Heerlen 17 september 1791, oud 17 jaar, zonder beroep, werd aangegeven als Joseph Canter. Dit geschiedde op 4 november 1808 door zijn vader Alexander Canter voornoemd. Joseph Canter huwde alhier op 13 juni 1832 met Frad Benedik, z.b., wonende alhier en geboren te Schimmert 14 mei 1801 als dochter van Jakob Benedik en Zuid Isaak, deze laatste ook genoemd Susanna Bock. Joseph was toen „beenhakker” van beroep. Hij overleed op 9 dec. 1865, 74 jaar oud, in zijn huis in de Gasthuisstraat, handelaar van beroep.

= Meyer Zeligman, geboren te Heerlen 8 april 1798, oud 10 jaar, werd eveneens op 4 november 1808 door zijn vader Alexander Canter aangegeven. Hij ontving als nieuwe naam Francois (Fransiscus) Canter.

= Jacques Wolff, geboren 4 juni 1781, oud 27 jaar, „maitre d'Ecole” — schoolmeester — was, gezien zijn naam niet strijdig was met de bepalingen van het Keizerlijk Besluit, niet verplicht van naam te veranderen. Hij behield dan ook zijn oude naam en tekende op 6 oktober 1808 met Jeaque Wolff.

= David Moise (Mozes), geboren 1 oktober 1751, oud 57 jaar, slager, droeg een Oud-Testamentische familienaam en kon deze dus niet behouden. Hij noemde zich voortaan David Benedic en tekende in Hebreeuwse letters op 26 oktober 1808.

= Els Moise, geboren 8 juni 1742, oud 66 jaar, zonder beroep, veranderde haar naam op 26 oktober 1808 in Lisette Benedic. Zij verklaarde niet te kunnen schrijven. Els alias Lisette was weduwe van Heuman Coopman, in leven slager, wonende alhier, geboren te Susteren, overleden te Heerlen 19 Frimaire jaar XI (10 december 1802), in de leeftijd van 48 jaar. Deze Heuman Coopman was de zoon van Coopman en Helena Cohen. Dit werd opgegeven door Moyse (Mozes) Benedict, slager van beroep, die verklaarde de schoonvader van de overledene te zijn. Lisette Benedic was dus een dochter van deze Mozes Benedict. Zij overleed ten huize van Jacob Michel Canter aan de Veemarkt op 16 december 1836. Volgens de aangifte was zij 80 jaar oud en heette haar moeder Judith Horn. (Zie verder bij Nathan Moijse, de laatste van deze lijst).

We vervolgen nu met de vier kinderen van Lisette :

= Coopman Huyman, geboren te Heerlen 6 februari 1794, dus 14 jaar oud. Hij was zijn overleden vader, wiens namen hij in omgekeerde volgorde droeg, reeds in het slagersvak opgevolgd, teneinde in het levensonderhoud van 't gezin te kunnen voorzien. Zijn nieuwe naam werd Charles Coopman.

= Meerle Coopman, geboren te Heerlen 12 februari 1789, oud 19 jaar, zonder beroep, tweelingzuster van de hierna volgende Judith, kreeg een andere voornaam en heette voortaan Claire (Clara) Coopman.

= Judith Coopman, geboren te Heerlen 12 februari 1789, oud eveneens 19 jaar, zonder beroep, behield haar voor- en achternaam. (Zij huwde later, 19 juni 1815, met Jacques Canter, zoon van Michel en Rosa. (Zie verder aldaar.) Bij haar huwelijk werd als geboortedatum opgegeven 3 maart 1790.)

= Sara Coopman, geboren te Heerlen 10 november 1796, oud 12 jaar, kreeg een nieuwe voornaam en heette nu Rose (Rosa) Coopman. Zij allen werden door hun moeder Lisette Benedic aangegeven op 26 oktober 1808.

= Seligman Hitsel, geboren 20 september 1751, oud 57 jaar, zonder beroep, noemde zich Sybille Hertog. Zij deed aangifte op 26 oktober 1808 en verklaarde niet te kunnen schrijven. Sybille Hertog zal de echtgenote geweest zijn van Joseph Kosten, no. 1 van deze lijst, die op 14 sept. 1826 overleed, volgens de aangifte in de leeftijd van 88 jaar en zoon van Joseph Canen, eigenlijk genaamd Joseph Natan Cohen, en Maria Benedic.

= Clara Meijer, geboren 10 januari 1742, oud 66 jaar, zonder beroep, maakte het zich zeer eenvoudig; zij voegde een s achter haar familienaam en heette dus voortaan Clara Meyers. Zij verklaarde niet te kunnen schrijven. Haar aangifte geschiedde op 28 oktober 1808.

= Frooma Huyman, geboren 16 augustus 1786, oud 22 jaar, zonder beroep, veranderde haar naam op 28 oktober 1808 in Frederika Hermans. Zij tekende in Hebreeuwse letters.

= Samuel Meyer, geboren 18 oktober 1784, oud 24 jaar, slager, noemde zich Samuel Kosten. Hij tekende op 28 oktober 1808 met Samauel Kosten. Zijn overlijden wordt vermeld op 18 juli 1856. Volgens aangifte overleed hij in zijn huis, wijk A, op 71 jarige leeftijd, als weduwnaar van Judith Golstein en zoon van Jozef Kosten en Sybilla Hertog. Aangever was Markus Kosten, „vleeschhouwer” van beroep, zoon van de overledene. Judith Golstein, dochter van Emanuël Golstein en Helena Loni werd geboren te Gangelt omstreeks 1790 en overleed te Heerlen 7 nov. 1850, in haar woning in de Dorpstraat.

= Marecx Brunswick, geboren 12 januari 1735, oud 73 jaar, koopman, koos als nieuwe naam Marc (Marcus) Golstein. Op 31 oktober 1808 tekende hij met Marc Golstein. (Hij overleed 30 maart 1842. Volgens opgave van zijn zoon Salomon, slager van beroep, wonende alhier aan het Kerkhof, was Marcus geboren te Ufholtz, Koninkrijk Pruisen en had hij de ouderdom van 88 jaar. Hij zou dan geboren zijn in 1754, terwijl op de lijst als geboortedatum 12 januari 1735 staat vermeld. De namen van Marcus' overleden ouders en zijn overleden eerste vrouw waren aan zoon Salomon niet bekend. De tweede vrouw van Marcus was wijlen Johanna Canter, overleden 28 juli 1813 (zie verder aldaar). In derde huwelijk had de overledene als echtgenote: Rosa Levi, die overleed in haar huis in de Dorpstraat alhier, in de ouderdom van 83 jaar, op 26 mei 1842. Rosa was geboren te Mannheim, Groothertogdom Baden, als dochter van Heuman Levi.

= David Marecx Brunswick, geboren 14 nov. 1778, oud 30 jaar, eveneens koopman van beroep, nam op 31 oktober 1808 de naam aan van

David Golstein. Hij schreef zijn naam gedeeltelijk — met uitzondering van de d en de g — in Duitse schrijffletters. (David was de zoon van Marckx alias Marc voornoemd.)

= Edle Isac, geboren 15 maart 1756, oud 52 jaar, zonder beroep, zocht een naam uit met een geheel andere klank en noemde zich op 31 oktober 1808 Adelaide Coll. Zij kon niet schrijven. Over haar eventuele verhouding tot de familie Golstein geeft de lijst geen bijzonderheden.

= Godfried Marckx Brunswick, geboren te Vaals op 14 juni 1793, oud 15 jaar, zonder beroep, zoon van Marckx Brunswick, alias Marc Golstein, heette voortaan Godfried Golstein. Zijn vader tekende op 31 oktober 1808 de verklaring en schreef nu de laatste lettergreep van zijn familienaam in Duitse schrijffletters. Hij meldde toen tevens nog zes andere kinderen aan :

= Eleasar Marckx Brunswick, geboren te Vaals, 18 juni 1797, oud 11 jaar, werd ingeschreven als Louis Golstein.

= Abraham Marckx Brunswick, geboren te Aken, 4 januari 1800, oud 8 jaar, werd Abraham Golstein. (Hij overleed in zijn woning in de Dorpstraat alhier op 4 maart 1879, 79 jaar oud, als man van Johanna Hirsch en was toen „vleeschhouwer” van beroep. Zijn huwelijk met Johanna Hirsch, dienstmeisje, wonende alhier en geboren te Gulpen 29 dec. 1823 als dochter van Lion Hirsch en Carolina Hertog, vond plaats te Heerlen op 29 december 1847.)

= Rosa Marckx Brunswick, geboren te Aken, 14 nov. 1801, oud 7 jaar, werd Rosa Golstein. Zij huwde alhier 27 dec. 1825 met Joseph Hellendall, van beroep „beenhakker”, geboren te Vroenhoven in 1797, wonende te Maastricht.

= Salmon Marckx Brunswick, geboren te Heerlen, 25 sept. 1804, oud 4 jaar, kreeg de naam Salomon Golstein. (Salomon huwde later met Jetta Hartog, geboren omstreeks 1814 te Gürzenich, Koninkrijk Pruisen, die in Heerlen op 28 jarige leeftijd overleed, in haar woning aan het Kerkhof, op 18 dec. 1842. Zij was een dochter van Jacob Hartog en wijlen Brunella Godschalk. Salomon Golstein, „slagter” van beroep, overleed alhier op 13 april 1851, volgens aangifte 46 jaar oud.)

= Sara Marckx Brunswick, geboren te Heerlen 3 augustus 1806, oud 2 jaar, werd Guillemine (Wilhelmina) Golstein.

= Judith Marckx Brunswick, geboren te Heerlen, 20 sept. 1807, oud 1 jaar, werd Judith Golstein. (Zij overleed 4 jaar oud, in de woning van haar ouders aan het Kerkhof alhier. Aangevers van dit overlijden waren haar vader Marcus Gol(d)stein en haar broer David, beiden koopman van beroep.

= Sophie Moijses, geboren 20 nov. 1786, oud 22 jaar, zonder beroep, aanvaardde op 31 oktober 1808 ook een geheel andere familienaam, Sophie Falet. Zij verklaarde niet te kunnen schrijven.

Deze lijst van de personen van de Joodse Godsdienst in de Gemeente Heerlen, „Tableau des individus de la Religion Juive de la Commune de Heerlen”, werd door Burgemeester J. G. Kemmerling afgesloten per 3e dec. 1808. Daaronder staat : „Fait à Heerlen, le 15 janvier 1809”.

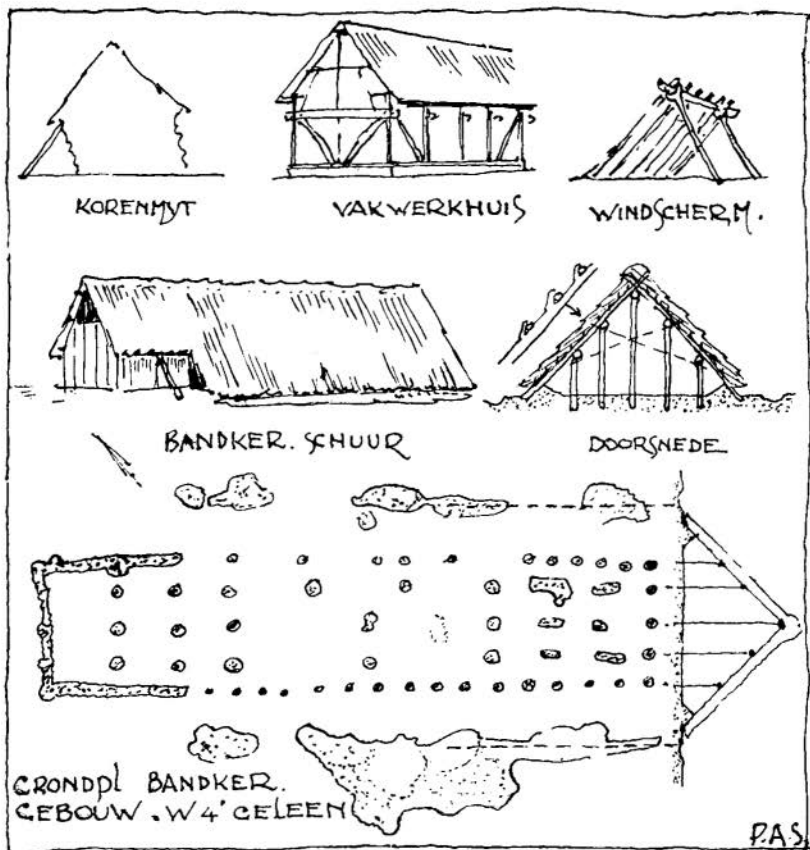
(Wordt vervolgd)

JO HORST

HOE EN WAAR

woonden onze Bandkeramici?

DE hieronder opgenomen tekening is dezelfde als die uit het juli-aug.-nummer '59 van dit periodiek. De reden dat wij daarop nog eens terugkomen, vindt zijn oorzaak daarin, dat wij nog een verbetering willen aanbrengen omtrent de constructie van de bandkeramische schuur. — Wanneer wij de gegeven plattegrond bekijken (Geleen „W 4”, naar Waterbolk), dan zien we in de lengterichting van de schuur 5 rijen palen. Of men nu neemt de opgravingen van Lindenthal of van Sittard en Geleen (Elsloo is nog niet gepubliceerd), steeds zijn het die 5 rijen. In de buitenste rij staan de palen dicht naast elkaar op gelijke afstand. Alle plattegronden geven, wat die buitenpalen betreft, steeds hetzelfde beeld.

Men is er altijd van uitgegaan, dat die palen de buitenwand vormden van de schuur, vandaar dat men de schuurbreedte 5 à 6 m. noemde.

In de gegeven „doorsnede” (zie tekening), zien we echter dat de kleine buitenpalen *niet* de buitenwand vormden, maar dienden om het tot de grond doorgetrokken dak te dragen.

Nu is op de gegeven „doorsnede” in de tekening boven op die buitenste palen een rondje getekend, een gording. Dit rondje of horizontale gording is er echter nimmer geweest. Misschien wel in dat gedeelte van de schuur, alwaar het dak niet doorgetrokken is tot de grond. Wat is er n.l. het geval? In alle plattegronden staan die buitenste palen op een regelmatige afstand van ± 1.20 m., soms iets meer en soms iets minder. Dit heeft een constructieve betekenis. Daarvoor moet een oorzaak zijn!

Met de drie middelste paalrijen binnen de schuur hebben ze niets uitstaande; er is geen verband aanwijsbaar.

Om het meer duidelijk te kunnen weergeven, gaan we de schuur eens oprichten.

Eerst plaatsen wij de middelste rij, waarover de nok komt te liggen. Dan de twee rijen ernaast, waarover de gordingen aangebracht worden. Hierna zijn direct aan de beurt de daksporen, die vanaf de grond tot de nok reiken. Deze daksporen, dunne dennen of sparren, staan met het dikke eind tegen de grond en rusten verder tegen de nok en gording. Vanaf de grond tot die gording is de dracht echter te groot; tweemaal zo groot als die van de nok tot de gording.

Nu pas komen onze buitenpalen aan de beurt. Deze worden zo geplaatst dat elke dakspoor op die halve lengte gesteund wordt door die buitenpalen. Ze hebben alleen als functie, om ieder voor zich een dakspoor voor doorbuigen te behoeden.

Uit de onderlinge afstand van die buitenpalen kunnen wij nu afleiden, dat de daksporen ook op een onderlinge afstand van 1.25 komen te liggen. Dit is voor ons doen nogal ver, hetgeen tot gevolg zal gehad hebben, dat de daklatten tussen de sporen wat zijn gaan doorbuigen, hetgeen in het strooien dakvlak een golvend effect moest opleveren. Dit klopt echter met een voorbeeld uit Moravië (Zie: Honderd eeuwen Nederland, blz. 65). Voor die daksporen zal men opgeschoten dennen of sparren gebruikt hebben, en dan daarbij heel zuinig zijn geweest op de diverse uitsteeksels, die er op regelmatige afstand aan zitten. Die uitsteeksels kwamen dan goed van pas om er de daklatten achter te leggen en ook om meer vastheid te geven aan de meergenoemde stutpalen. Die stutpalen in de buitenste rij hebben maar eventjes in de grond gezeten, vandaar dat er in de oostzijde diverse sporen ervan ontbreken. In de westzijde zijn allen echter aanwezig (zie tekening).

Wij meenden deze correctie alsnog te moeten geven, om er de nadruk op te leggen, dat die buitenste palenrij niet de functie kon hebben van een buitenwand van de schuur, hetgeen tot nu voetstoots werd aangenomen. Het is dan ook voor ons moderne mensen, met onze voorstellingen van „ruimten”, bijzonder moeilijk om terug te schakelen op het allereenvoudigste. . . .

P. A. SCHOLS

historische chroniek

JAARBIJEENKOMST. Op 7 januari l.l. hield onze Kring, in samenwerking met de Kring Heerlen van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, zijn jaarlijkse vergadering in het Grand Hotel alhier. — De voorzitter, de Heer J. J. Jongen, memoreerde twee hoofdmomenten uit het afgelopen verenigingsjaar n.l. de Heerlense streekdag van 19 april en het bezoek van de Heerlense kring aan Schaesberg. Vervolgens doorliep de voorzitter de voornaamste geschiedkundige perioden van het Heerlener land. De Heer Jongen pleitte in dit verband opnieuw voor het blijvende behoud van de romeinse thermen, gelegen aan de Kruisstraat—Coriovallumstraat te Heerlen. Komende tot de periode der late middeleeuwen er hierbij aansluitend op de spreker van hedenavond, betoogde de Heer Jongen, dat van die periode uit ons verleden nog veel duister is. Vooral archieven-onderzoek kan hierin opheldering brengen. Het verheugde daarom de Heer Jongen, dat prof. Lousse, die vice-voorzitter is van de internationale commissie voor de bestudering van de gewestelijke territoria en hun statencolleges, bereid was over die periode het woord te voeren.

DE UNIE

Prof. Lousse begon zijn betoog met erop te wijzen dat de laat middeleeuwse periode, vooral t.a.v. zijn instellingengeschiedenis, inderdaad niet eenvoudig ligt. Dit terrein van onderzoek is in handen gelegd van genoemde internationale commissie, waaraan drs L. van Hommerich voor wat deze streek betreft, zijn medewerking verleent. De kwestie van de Brabants-Limburgse Unie heeft een twee-ledig aspect: een feitelijk-historisch en een juridisch. Deze Unie, ontstaan sinds 1288 met een nawerking tot 1793, is tot stand gekomen dank zij de veroveringspolitiek van de Brabants hertogelijke dynastie in samenwerking met het Brabantse Statencollege. Vooral de Brabantse steden als derde lid in dit Statencollege hebben deze z.g. koloniale politiek in Limburg-Overmaas met kracht gesteund vanwege handels-economische belangen met de grote Rijnlandse steden. In de loop van de 14e eeuw is geheel Overmaas — met inbegrip van nagenoeg het huidige Zuid Limburg — in de permanente unie onder dezelfde dynastie gebracht. De positie van het twee-herige Maastricht was exclusief; in Overmaas heeft de stad toen geen invloed uitgeoefend.

MILITAIRE BEVESTIGING

Dit door Brabant veroverd gebied kreeg een militaire bevestiging in de vorm van de derde vestigingsgordel langs de huidige Belgisch-Nederlandse grens met Duitsland. Merkwaardige punten in dit verdedigingsstelsel waren o.a. Limburg a.d. Vesdre, Hertogenrade, Rimburch, Gangelt, Wassenberg; meer landinwaarts gelegen punten o.a. Heerlen en Hoensbroek. Heerlen komt onder de benaming „oppidum” voor het eerst voor anno 1318, wanneer het tegelijk met Sittard, door het Brabantse leger ingenomen wordt.

De juridische analyse levert het volgende beeld op: één hertog voor de drie landen tesamen met een twee-voudige titel: hertog van Brabant — hertog van Limburg. Voorts: één hertogelijk zegel in gebruik met tweevoudig wapen; één kanselier, één Raad van Brabant, één Blijde Inkomste, alhoewel voor Limburg-Overmaas een afzonderlijke eedsaflegging van kracht bleef. Er gold voorts een algemeen Recht, maar daarnaast bleef het plaatselijk Schepenbanksrecht van toepassing. De Brabantse nationaliteit was voorts ook in Limburg-Overmaas van kracht.

DE STATENCOLLEGES

In de generale Statenvergadering bleek deze Unie ongelijk te zijn: Brabant poogde de boventoon te voeren. Onze Limburgse députés verschenen niettemin bij belangrijke aangelegenheden ter zitting. Deze bestonden vnl. uit onze ridderschap en leden van onze Schepencolleges m.a.w. de wethouders, die in letterlijke zin geïnteresseerd waren om namens de bevolking de wet in acht te doen houden en het algemeen belang te dienen. Prof. Lousse besloot zijn uitstekend betoog met de conclusies dat t.g.v. andere politieke oorzaken het centralisme van de landsheer niet voltooid werd en de solidariteitspolitiek der Brabantse steden niet heeft doorgezet. Hierna volgde een langdurige en levendige gedachtenwisseling. Bestreden werd o.m. de stelling van de absolute superioriteitspositie van Brabant, waarbij als tegenbewijs het optreden der Limburgse en Overmaasse Statencolleges werd aangehaald. De voorzitter dankte in een uitvoerige nabeschouwing prof. Lousse. Volgens hem was het eigenlijke kolonialisme in Overmaas ingevoerd, toen wij Generaliteitsland werden. Zoveel is duidelijk, dat deze periode van ons streekverleden een methodische bestudering behoeft.

L. v. H.